

УДК 349.422.3

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4249271>

Г.С. КОРНІЄНКО,

доцент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, м. Харків, Україна; e-mail: gannakor@ukr.net;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7062-1027>

В.С. СОЛОВЙОВА,

студентка Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна; e-mail: vtinasolovyova@gmail.com;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5594-1305>

І.В. НЕСТЕРЕНКО,

студентка Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна; e-mail: nesterenko.irina@email.ua;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6532-5998>

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УМОВАХ ОБІГУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

G.S. KORNIYENKO,

Ass. Professor, Chair of Land and Agrarian Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ph.D. in Law, Kharkiv, Ukraine; e-mail: gannakor@ukr.net;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7062-1027>

V.S. SOLOVIOVA,

Student, Personnel Training Institute for the Bodies of Justice of Ukraine, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine; e-mail: vtinasolovyova@gmail.com;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5594-1305>

I.V. NESTERENKO,

Student, Personnel Training Institute for the Bodies of Justice of Ukraine, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine; e-mail: nesterenko.irina@email.ua;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6532-5998>

LEGAL ASPECTS OF FARMS' STATE SUPPORT WITHIN A TRANSFER OF AGRICULTURAL LAND

АНОТАЦІЇ (ABSTRACTS), КЛЮЧОВІ СЛОВА (KEY WORDS)

Постановка проблеми. На сьогодні в умовах прийняття Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення" від 31.03.2020 року № 552–ІХ дедалі більшого значення набувають види і напрями державної підтримки фермерських господарств. Саме тому значної уваги потребує питання правового регулювання державної підтримки фермерських господарств, зокрема щодо рівня забезпеченості фермерських господарств державною підтримкою в умовах обігу земель сільськогосподарського призначення. **Методами**, що використовувались, є: логіко-семантичний при дослідженні поняття та підстав державної підтримки фермерських господарств; аналізу – дозволив висвітлити стан наукової проблеми; діалектичний – для дослідження процесу розвитку проблеми правозастосування; герменевтичний метод дозволив визначити межі тлумачення використовуваних концепцій. **Метою** статті є визначення наслідків введення обігу земель сільськогосподарського призначення та особливостей державної підтримки фермерських господарств в умовах такого обігу, а також надання рекомендацій щодо запровадження додаткових напрямів державної підтримки фермерських господарств. **Результати.** Визначено правові аспекти державної підтримки фермерських господарств в умовах обігу земель сіль-

ського господарського призначення. З'ясовано, що державна підтримка має вагоме значення у зв'язку з введенням обігу земель сільськогосподарського призначення. На основі аналізу законодавства з обраної теми та наукової доктрини визначено головні аспекти особливостей державної підтримки фермерських господарств в умовах обігу земель сільськогосподарського призначення. Встановлено, що у зв'язку з відсутністю нормативно-правового регулювання напрямів державної підтримки фермерських господарств в умовах обігу земель сільськогосподарського призначення доречно передбачити принаймні на рівні підзаконних нормативно-правових актів додаткові напрями державної підтримки фермерських господарств в умовах обігу земель сільськогосподарського призначення. Доведено, що таке допоможе фермерським господарствам адаптуватися до нових умов здійснення ними сільськогосподарської діяльності, пов'язаних з набранням чинності Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення". **Висновки.** Запропоновано передбачити на рівні законодавства або принаймні підзаконних нормативно-правових актів наступні напрями державної підтримки фермерських господарств: здешевлення кредитів фермерських господарств для купівлі земельних ділянок, надання субсидій та дотацій на певні види сільськогосподарської діяльності тим фермерським господарствам, що придбали земельні ділянки.

Ключові слова: державна підтримка; обіг земель; землі сільськогосподарського призначення; фермерське господарство; державна підтримка фермерського господарства

***

Problem statement. Today, in the context of the adoption of the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on the Transfer of Agricultural Land" (Law No.552-9), the types and directions of state support for farmers are becoming increasingly important. This is why the question of the legal regulation of State support to farms requires considerable attention, in particular as regards the level of such State support in the context of a transfer of agricultural land. The **purpose** of the article is to determine the consequences of the transfer of agricultural land and the characteristics of State support to agricultural holdings in connection with such transfer, as well as to provide recommendations for the implementation of additional state support areas for agricultural operations. The **methods** used in this study are the following: logical and semantic while studying the notion and grounds for farms' state support; analysis – allowed highlighting the state of the scientific problem; dialectical – was used in considering the process of development of the problem of law enforcement; the hermeneutic method allowed to determine the limits of interpretation of the concepts used. **Results.** The legal aspects of State aid to farms in connection with a transfer of farmland are determined. It was noted that State aid is essential to the implementation of a transfer of agricultural land. Based on the analysis of the legislation on the chosen topic and the scientific doctrine, the main aspects and particularities of State aid to agricultural holdings in the context of a transfer of agricultural land are determined. It is established that due to the lack of legal regulation concerning State support to farms in the context of a transfer of agricultural land, additional support should be regularised at least at the level of secondary legislation. It has been shown that this will help farms adapt to the new conditions of their agricultural activities related to the entry into force of the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on the Transfer of Agricultural Land". **Conclusions.** It is proposed to provide, at the legislative level or at least at the secondary legislative level, for the following areas of State support to agricultural holdings: less expensive loans for the purchase of land, grants, and subsidies farming activities to farms that have purchased land.

Key words: state support; land transfer; agricultural land; farms; farms' state support

Постановка проблеми

В умовах прийняття Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення" від 31.03.2020 року № 552–IX (далі – Закон № 552–IX) дедалі більшого значення набувають види і напрями державної підтримки фермерських господарств (далі – ФГ). Саме тому значної уваги потребує питання правового регулювання державної підтримки ФГ, зокрема щодо рівня забезпеченості ФГ державною підтримкою в умовах обігу земель сільськогосподарського призначення.

Зазначимо, що на сьогодні діє Закон України "Про державну підтримку сільського господарства України" від 24.06.2004 року № 1877–IV (да-

лі – Закон № 1877–IV), який закріплює наступні види підтримки сільського господарства у різних сферах державного управління: цінова, страхова, кредитна, бюджетна, податкова, організаційно-регуляторна [1]. Зазначена державна підтримка спрямована на стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції і розвиток аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення держави.

Цінова підтримка ФГ проявляється в декількох аспектах, зокрема Закон № 1877–IV закріплює можливість встановлення переліку об'єктів державного цінового регулювання на певний маркетинговий період, який є виключним; здійснення Аграрним фондом державних інтервенцій: товарних чи фінансових; можливість запро-

вадження тимчасового адміністративного регулювання цін; надання тимчасової бюджетної дотації [1]. Страхова підтримка ФГ регулюється Законом України "Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою" від 09.02.2012 року № 4391-VI (далі – Закон № 4391-VI). Згідно п.13.2.1 ч.13.2 ст.13 Закону № 1877-IV передбачена кредитна підтримка у вигляді надання ФГ кредитної субсидії [1]. Норми закону, що свідчать про наявність державної податкової підтримки ФГ, закріплені у Податковому кодексі України (далі – ПК України). Організаційно-регуляторна підтримка ФГ полягає у закріпленні в законі № 1877-IV заходів з дерегуляції українського ринку сільськогосподарської продукції та заборони дискримінації прав її власників, а також прийнятті Закону України "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність" від 17.06.2004 року № 1807-IV.

Таким чином, на нормативно-правовому рівні закріплені значний перелік видів державної підтримки ФГ, що сприяє формуванню враження щодо достатності забезпечення останніх державною підтримкою для їх успішного функціонування та забезпечення ними продовольчої безпеки країни. Проте, в дійсності сьогодні відсутні дієві механізми застосування більшості заходів, передбачених різними видами державної підтримки. Через це можна стверджувати, що державна підтримка має більшою мірою декларативний характер і не знаходить реального втілення в сільськогосподарській діяльності ФГ або є настільки незначною, що не може повністю забезпечити навіть необхідний мінімум такої підтримки.

Зарубіжні дослідження демонструють, що доцільно виокремлювати інформаційне забезпечення управління в аграрному секторі економіки як напрям державної підтримки. Вона полягає у розробці базових положень відомчої аграрної статистики, в основі яких лежить наближення національної практики інформаційного забезпечення управління в аграрному секторі до кращих європейських практик [2, с.12]. В свою чергу, Стівен К. Вегрен (Wegren, 2007) вказує, що на ринку оренди сільськогосподарських земель існують проблеми неефективності розподілу коштів для сільськогосподарського сектору, обмежений доступ до фінансування, відсутність стимулів для інвестицій та сталого використання землі, а також тенденції зменшення орендних надходжень та вартості активів для власників землі. Більше того, дослідження

свідчать, що непрозоре використання державних та комунальних земель та численні конфлікти інтересів призводять до корупції, втрати бюджетних надходжень, неефективного та нестійкого використання земельних ресурсів [3, с.508].

Значимо, що стосовно сільськогосподарських земель існують проблеми неефективності розподілу коштів для сільськогосподарського сектору, обмежений доступ до фінансування, відсутність дотування; розширення ринку збуту продукції шляхом впровадження державного і муніципального замовлення на постійній основі; кредитна політика і система страхування; матеріально-технічне постачання (довгостроковий лізинг); здійснення регіональної товарної інтервенції; запровадження сучасних механізмів регулювання земельних відносин [4].

В Україні проблемні питання державної підтримки фермерських господарств та особливості обігу земель сільськогосподарського призначення досліджували: В. Замикула щодо напрямів державної підтримки агропродовольчого сектора економіки [4]; Х. Григор'єва – щодо надання поворотної фінансової підтримки фермерським господарствам в Україні [5]; О. Синенко – стосовно ефективності державного втручання у фінансовий механізм аграрних господарств через дотації, регулювання цін, застосування квот, кредитної й податкової політики [6] та ін. Серед зарубіжних авторів, наприклад, Стівен К. Вегрен (Wegren, 2007) крізь призму соціально-економічних факторів досліджував еволюцію державного регулювання у радянському та пост-радянському сільському господарстві [3]. П. Готзагер та М. Мур (Houtzager and Moore, 2003) аналізували аспекти аграрної політики як форму політики інклюзії в країнах з низьким та середнім рівнем доходу, визнаючи стратегічну роль держави у подоланні бідності населення у цьому секторі [7]. А. Харун Акрам-Лодхі, М. Сатурніно Боррас-молодший і Крістобаль Кей (Akram-Lodhi, Saturnino and Kay, 2009) досліджували у контексті політики та економіки вплив аграрних реформ на бідність у сільській місцевості [8].

Відтак, метою статті є: 1) встановлення можливих наслідків обігу земель сільськогосподарського призначення на основі аналізу чинного законодавства з досліджуваної теми; 2) визначення головних аспектів особливостей державної підтримки ФГ в умовах обігу земель сільськогосподарського призначення; 3) пропозиція

ефективних напрямків державної підтримки ФГ в умовах обігу земель сільськогосподарського призначення. Її новизна полягає у з'ясуванні проблем, з якими можуть зіштовхнутися ФГ в умовах обігу земель сільськогосподарського призначення, а також в авторських рекомендаціях щодо можливих шляхів їх усунення. Завданням статті є: 1) з'ясувати зміст нормативно закріплених засад державної підтримки ФГ; 2) проаналізувати зміст останніх законодавчих змін, пов'язаних з введенням обігу земель сільськогосподарського призначення; 3) розробити рекомендації щодо запровадження додаткових напрямків державної підтримки ФГ в умовах обігу земель сільськогосподарського призначення.

Основні нормативно закріплені засади державної підтримки фермерських господарств

Відповідно до ч.3 ст.11 Закону України "Про фермерське господарство" від 19.06.2003 року № 973-IV (далі – Закон № 973-IV) фермерські господарства, окрім ФГ тих категорій, для яких на рівні закону закріплені певні пільги, можуть отримати з Державного бюджету України на поворотній основі фінансову допомогу строком до п'яти років. Така допомога надається щодо вичерпного переліку цілей, наприклад, придбання техніки, обладнання, реконструкція виробничих і невиробничих приміщень тощо [9].

Для того, щоб отримати фінансову допомогу на поворотній основі ФГ повинні відповідати ряду умов, до яких належать наступні:

1) позитивні: перемога у конкурсі на одержання кредитних коштів;

2) негативні: наявність заборгованості перед Укрдержфондом; визнання банкрутом, порушення справи про банкрутство; перебування у стадії ліквідації тощо;

3) переважні, які застосовуються у випадку, коли наявні два і більше учасників конкурсу, що мають рівні можливості для перемоги у ньому, наприклад, членство у сільськогосподарському обслуговуючому кооперативі; діяльність з вирощування та розведення великої рогатої худоби; подання заяви про перехід на виробництво органічної продукції (сировини) тощо [5, с.106–107].

Що стосується новостворених фермерських господарств та ФГ з відокремленими фермерськими садибами та ФГ, які здійснюють діяльність у гірських населених пунктах і на поліських територіях, то згідно з ч.2 ст.11 Закону № 973-IV останнім на безповоротній основі надаються кошти на такі цілі, як компенсація витрат,

пов'язаних з придбанням сільськогосподарської техніки, сплатою відсотків за кредитами, страхуванням тощо. Тоді як на поворотній основі переліченим вище ФГ надається допомога для виробництва, переробки і збуту виробленої продукції, на здійснення виробничої діяльності та інших видів діяльності, передбачених статутом Українського державного фонду підтримки фермерських господарств цілі під гарантію повернення строком від трьох до п'яти років [9]. Варто зазначити, що аграрне законодавство окремо передбачає особливості державної підтримки ФГ з відокремленими садибами, зокрема облік таких ФГ у відповідному реєстрі, якщо вони претендують на отримання фінансової підтримки, встановлення відповідальності за незаконне одержання коштів або їх нецільове використання тощо [10, с.76].

Становлення аграрного законодавства має свої історичні передумови, оскільки сімейні фермерські господарства були основою розвитку аграрного сектору після розпаду Радянського Союзу, що зумовило необхідність запровадження аграрної реформи. Як відзначають П. Готзгер та М. Мур (Houtzager and Moore, 2003), її проведення було необхідним через появу явищ, раніше не притаманних радянському сільському господарству: приватизація землі і майна, лібералізація ринку землі, послаблення державного контролю [7, с.14].

Таким чином, на законодавчому рівні закріплені деякі з пріоритетних напрямків державної підтримки ФГ, що виокремлюють науковці, проте постає питання, чи належно реалізується державна підтримка в аграрному секторі, зокрема щодо фермерських господарств, за такими напрямками. Варто зауважити, що попри нормативно закріплений механізм надання фінансової допомоги за рахунок коштів державного або місцевого бюджетів як на поворотній, так і на безповоротній основі, умови, що висувуються до діяльності ФГ, після виконання яких останні зможуть отримати таку допомогу, на практиці часто неможливо виконати. Окрім того, в деяких випадках, коли фінансова допомога надається фермерським господарствам на поворотній основі на одну з цілей, що зазначені в переліку ст.11 Закону № 973-IV, вона суттєво не впливає на ситуацію і є недостатньою для того, щоб вирішити завдання, що стоїть перед ФГ, та забезпечити можливість його подальшого існування, так як сільськогосподарська діяльність супроводжується значним ризиком.

Аналіз змісту законодавчих нововведень, пов'язаних із введенням обігу земель сільськогосподарського призначення

У цьому контексті зазначаємо, що на сьогодні ФГ зіштовхнулись з новими викликами, що пов'язані з прийняттям Верховною Радою України 31.03.2020 року Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення" № 552-IX (далі – Закон № 552-IX), який набере чинності 01.07.2021 року. Основний зміст цього Закону полягає у нормативно-правовому регулюванні порядку набуття та припинення права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення, а також пов'язаних з ним особливостей. Проте законодавець не врахував можливі негативні наслідки прийняття такого закону, які пов'язані з пристосуванням ФГ до нових умов господарювання, про що свідчить відсутність додаткових напрямів державної підтримки ФГ в умовах обігу земель сільськогосподарського призначення.

В першу чергу варто проаналізувати зміст Закону № 552-IX. Так, згідно з новою редакцією ст.130 Земельного кодексу України, зазначеною в п.2 ч.1 ст.1 Закону № 552-IX, набувати право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення можуть громадяни України; юридичні особи, що відповідають вимогам, встановленим цим Законом, а також банки, проте лише у передбаченому законом випадку – звернення стягнення на земельну ділянку як предмет застави [11]. Що стосується іноземців, осіб без громадянства та юридичних осіб, то згідно з положеннями Закону № 552-IX перелічені суб'єкти не можуть набути право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення, за виключенням випадку, коли таке рішення схвалено на референдумі [11].

Також у Законі № 552-IX визначено загальну площу земельних ділянок сільськогосподарського призначення, яка може перебувати у власності громадянина України і становить не більше ста гектарів, а також у власності юридичної особи (крім банків) і становить не більше загальної площі земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які можуть перебувати у власності всіх її учасників (членів, акціонерів), але не перевищуючи десяти тисяч гектарів [11].

Слід також звернути увагу на положення Закону № 552-IX, які стосуються набуття права власності на земельні ділянки, які ФГ використовують на праві постійного користування. Так,

пропонується доповнити п.6¹ розділ X "Перехідні положення" Земельного кодексу України, згідно з яким громадяни України, що використовують земельну ділянку на праві постійного користування, мають право на її викуп з розстрочкою платежу до десяти років без проведення земельних торгів. Ціна такої земельної ділянки визначається на загальних підставах, закріплених у Законі № 552-IX [11].

Щодо цього раніше було наголошено, що негативним наслідком таких змін у законодавстві є дискримінаційний підхід, що проявляється у створюваній законом неможливості отримання землі безоплатно громадянами, що займаються веденням фермерського господарства та не змогли переоформити право постійного користування земельною ділянкою на право власності, і це може суттєво похитнути фінансове становище таких громадян [12, с.166]. Також слід зауважити, що не закріплено жодних норм, які дозволяють це робити фермерським господарствам, через що існує потреба в роз'ясненні положень щодо того, кому уряд обіцяє підтримку щодо пільгового кредитування – фермерським господарствам – господарюючим суб'єктам чи фізичним особам – особам, які займаються веденням фермерського господарства та використовують земельні ділянки на праві постійного користування або є його членами [13].

Відповідно до нової редакції ст.145 Земельного кодексу України, зазначеної в п.4 ч.1 ст.1 Закону № 552-IX встановлено порядок припинення права власності на земельну ділянку особи, якщо земельна ділянка не може належати їй на праві власності та/або у зв'язку з порушенням обов'язку щодо її відчуження протягом установленого законом строку [11]. Так, якщо до особи переходить право власності на земельну ділянку, яка Земельним кодексом України не може набуватися нею у власність, ця ділянка підлягає відчуженню її власником протягом року з моменту переходу такого права. У разі якщо власник земельної ділянки цього не зробив або у разі порушення вимог щодо граничної площі земель сільськогосподарського призначення, що можуть перебувати у власності однієї особи, такі ділянки підлягають конфіскації за рішенням суду [11]. Позов про конфіскацію земельної ділянки подається до суду органом, що здійснює державний контроль за використанням та охороною земель, після чого конфіскована за рішенням суду земельна ділянка підлягає продажу на земельних торгах, а ціна проданої на земельних торгах земельної ділянки, за вираху-

ванням витрат, пов'язаних з її продажем, виплачується її колишньому власнику [11].

У Законі № 552–ІХ також встановлено порядок визначення ціни земельної ділянки сільськогосподарського призначення, згідно з яким до 01.01.2030 року остання не може бути меншою за їх нормативну грошову оцінку [11]. Згідно ч.1 ст.18 Закону України "Про оцінку земель" від 11.11.2003 року № 1378–ІV нормативна грошова оцінка земельних ділянок проводиться відповідно до норм, правил, а також інших нормативно-правових актів на землях усіх категорій та форм власності [14]. Так, в Україні діє Порядок нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, затверджений Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства від 23.05.2017 року № 262. Окрім того, 14.01.2020 року Державна податкова служба України оприлюднила Довідник показників нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь в Україні станом на 01.01.2020 р. (гривень за Га) за даними офіційного веб-сайту Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, відповідно до якого визначені показники нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь в Україні станом на 01.01.2020 р. в усіх областях України, а також АР Крим щодо ріллі та перелогів, багаторічних насаджень, сіножатей, пасовищ Наприклад, показник нормативної грошової оцінки ріллі у Харківській області становить 32,237 тис. грн за Га.

Отже, виходячи з вищезазначеного змісту Закону № 552–ІХ, можна зробити наступні висновки щодо можливих наслідків його прийняття. По-перше, вартість 1 Га земельної ділянки сільськогосподарського призначення є достатньо високою, через що малі та середні ФГ не зможуть придбати земельні ділянки, які на сьогодні перебувають у їх користуванні. Як наслідок, можливість придбати такі ділянки отримають аграрні холдинги, що може призвести до суттєвої монополізації в аграрному секторі економіки.

По-друге, сумнівним є положення щодо набуття права власності на земельну ділянку банками, які набувають останнє в порядку звернення стягнення на земельні ділянки як на предмет застави. Це пов'язано з тим, що такі ділянки мають бути відчужені банками на земельних торгах протягом двох років з дня набуття права власності, тобто певний час вони будуть без догляду або надані тимчасовому користувачу, не зацікавленому в збереженні родючості ґрунтів відповідної земельної ділянки.

По-третє, земельні ділянки, які з 2024 року зможуть отримати у власність юридичні особи, мають загальну площу, що значно перевищує європейські стандарти з цього питання. Так, до великих агропідприємств в Європі належать ті, що мають в обробітку земельну ділянку площею понад 100 Га [15]. Це також свідчить про високу вірогідність загострення ситуації з монополізмом в аграрному секторі економіки України після того, як Закон № 552–ІХ набере чинності.

По-четверте, існують проблеми набуття права власності на земельну ділянку, що використовувалась на праві постійного користування. З одного боку, громадяни, що займаються веденням фермерського господарства та не змогли переоформити право постійного користування земельною ділянкою на право власності, не можуть отримати таку земельну ділянку безоплатно. З іншого боку, відсутній правовий механізм набуття ФГ права власності на земельну ділянку, що до того належала їм на праві постійного користування.

Однак, незважаючи на те, що Закон № 552–ІХ має недоліки, його прийняття пояснюється необхідністю боротьби із наслідками тривалої відсутності ринку землі, зокрема появою незаконних способів подолання мораторію, збільшенням кількості рейдерських нападів на ФГ тощо. Так, зарубіжні автори відзначають, що оскільки поточні земельні операції можливі лише у формі передачі прав користувачів, то обмеження транзакцій створюють передумови для переходу потенційних учасників ринку до сфери тіньової економіки. Власне, підкреслюється, що доступ до дешевої орендної землі відразу після реформ на початку 2000-х спонукав підприємців створювати фермерські господарства, що працювали на великих землях. Однак через невизначеність терміну володіння, ризику, пов'язані з доступом до землі, змушували сільськогосподарські підприємства до впровадження більш короткострокових та капіталомістких бізнес-моделей, надаючи порівняльну перевагу великим виробникам [16, с.72].

Таким чином, прийняття цього закону є необхідним, проте не можна ігнорувати недоліки щодо введення обігу земель сільськогосподарського призначення, наприклад, створення умов для монополізації аграрного ринку України, які необхідно усунути, інакше вони можуть призвести до такого негативного наслідку як монополізація аграрного сектору економіки України. Одним із шляхів усунення основного недоліку Закону № 552–ІХ є запровадження додаткових

напрямів державної підтримки ФГ в умовах обігу земель сільськогосподарського призначення, щоб забезпечити конкурентоспроможність малих і середніх фермерських господарств.

Останніми підзаконними нормативно-правовими актами, прийнятими Кабінетом Міністрів України задля реалізації завдань держави у сфері державної підтримки ФГ є Постанова Кабінету Міністрів України "Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2017 р. № 77 щодо затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників" від 19.02.2020 року № 109 (далі – Постанова Кабінету Міністрів України № 109), а також Постанова Кабінету Міністрів України "Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств" від 03.06.2020 року № 447 (далі – Постанова Кабінету Міністрів України № 447).

Так, відповідно до п.2 Постанови Кабінету Міністрів України № 109, основними напрямками державної підтримки є розвиток тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції, компенсація вартості сільськогосподарської техніки тощо [17]. Що стосується Постанови Кабінету Міністрів України № 447, то її зміст також стосується перелічених вище напрямів державної підтримки фермерських господарств, а також здешевлення кредитів на надання бюджетних субсидій. [18]. Проте жоден з вказаних підзаконних нормативно-правових актів не передбачає додаткових напрямів державної підтримки ФГ, спрямованих на вирішення проблем, що можуть виникнути у зв'язку з введенням обігу земель сільськогосподарського призначення.

З приводу Постанови Кабінету Міністрів України № 109 на офіційному веб-сайті Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства (далі – Мінекономіки) зазначено наступне. На засіданні Кабінету Міністрів України 19 лютого прийнято постанову, якою визначаються напрями підтримки аграріїв у 2020 році за програмою 1201150 "Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників", для реалізації якої у Державному бюджеті закладено 4 млрд грн [19]. Так, було перелічено шість напрямів державної підтримки товаровиробників сільськогосподарської продукції, закріплених у Постанові Кабінету Міністрів України № 109. Окрім того, заступник міністра розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України Т. Висоцький

зазначив: "Напряма "здешевлення кредитів сільськогосподарським товаровиробникам для купівлі земель сільськогосподарського призначення" буде додано до програми підтримки сільгоспвиробників після схвалення народними депутатами законопроекту щодо обігу земель сільськогосподарського призначення" [19].

Відповідний законопроект було схвалено народними депутатами ще 31.03.2020 року, в результаті чого прийнято Закон № 552–ІХ, який набере чинності з 01.07.2021 року. Проте згідно зі змістом Наказу Мінекономіки "Про внесення змін до розподілу коштів за бюджетною програмою КПКВК 1201150 "Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників" на 2020 рік" від 07.08.2020 року № 1491 зазначений Т. Висоцьким напряма державної підтримки, пов'язаної з введенням обігу земель сільськогосподарського призначення, так і не був доданий [20]. Це свідчить про відсутність на сьогодні додаткових напрямів державної підтримки ФГ в умовах обігу земель сільськогосподарського призначення на рівні підзаконних нормативно-правових актів, а також на законодавчому рівні, так як такі напрями державної підтримки не передбачено і в Законі № 552–ІХ. Проте існує ймовірність, що напрями державної підтримки ФГ в умовах обігу земель сільськогосподарського призначення будуть нормативно закріплені у бюджетній програмі на 2021 рік.

Можливі напрями державної підтримки фермерських господарств в умовах обігу земель сільськогосподарського призначення

У зв'язку з відсутністю нормативно-правового регулювання напрямів державної підтримки фермерських господарств в умовах обігу земель сільськогосподарського призначення виникає потреба у наданні пропозицій щодо можливих напрямів державної підтримки ФГ в аспекті законодавчих змін, пов'язаних з обігом земель сільськогосподарського призначення. В першу чергу, така потреба пов'язана з тим, що ФГ не будуть здатні самостійно адаптуватися до нових умов здійснення ними сільськогосподарської діяльності, впроваджених Законом № 552–ІХ, враховуючи наявні в останньому недоліки.

Одним з можливих напрямів державної підтримки фермерських господарств в умовах обігу земель сільськогосподарського призначення може стати здешевлення кредитів ФГ для купівлі земельних ділянок, який вже обговорювався в Мінекономіки. За допомогою цього напрямку державної підтримки ФГ зможуть придбати зе-

мельні ділянки протягом більш тривалого строку, що зменшить фінансове навантаження на них, проте не будуть переплачувати за це занадто багато, так як отримують компенсацію у розмірі наближеному до фактично виплачених за кредитом процентів.

Ще одним можливим напрямом державної підтримки ФГ в умовах обігу земель сільськогосподарського призначення є надання субсидій та дотацій на певні види сільськогосподарської діяльності тим ФГ, що придбали земельні ділянки. Така державна підтримка допоможе належним чином забезпечити останніх матеріально-технічним оснащенням, посівними матеріалами, паливом тощо задля ефективного здійснення ними сільськогосподарської діяльності протягом маркетингового періоду, під час якого було вилучено з обороту значні кошти на придбання земельної ділянки, а також дасть змогу фермерським господарствам провести посівну кампанію без суттєвих втрат і залишитись платоспроможними.

Висновки

1. Встановлено, що в умовах прийняття Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення" дедалі більшого значення набувають види і напрями державної підтримки фермерських господарств. Так, діє Закон України "Про державну підтримку сільського господарства України" та значна кількість підзаконних нормативно-правових актів, зокрема Постанови Кабінету Міністрів України, які закріплюють види та пріоритетні напрями державної підтримки фермерських господарств.

2. Проаналізовано зміст нормативно-правової бази, що регулює питання видів та напрямів державної підтримки фермерських господарств, у результаті чого виявлено, що на сьогодні відсутні додаткові напрями державної підтримки фермерських господарств в умовах

обігу земель сільськогосподарського призначення, в той час як Закон № 552–ІХ має низку недоліків, основним негативним наслідком яких є створення умов для монополізації аграрного сектору України.

3. Тому вважаємо, що запровадження ринку землі є необхідним в аспекті економічної політики держави кроком, проте потребує виважених рішень, пов'язаних з закріпленням додаткових напрямів державної підтримки фермерських господарств в умовах обігу земель сільськогосподарського призначення, які допоможуть виправити основний з недоліків Закону № 552–ІХ – високу вартість земельних ділянок, через що малі і середні фермерські господарства не зможуть їх придбати.

4. Для вирішення проблеми, пов'язаної з діяльністю фермерських господарств в умовах обігу земель сільськогосподарського призначення, пропонуємо передбачити на рівні законодавства або принаймні підзаконних нормативно-правових актів наступні напрями державної підтримки фермерських господарств: здешевлення кредитів фермерським господарствам для купівлі земельних ділянок, надання субсидій та дотацій на певні види сільськогосподарської діяльності тим фермерським господарствам, що придбали земельні ділянки. Це допоможе фермерським господарствам адаптуватися до нових умов здійснення ними сільськогосподарської діяльності, пов'язаних з набранням чинності Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення".

Конфлікт інтересів

Автори статті повідомляють про відсутність конфлікту інтересів.

Вираз вдячності

Дослідження виконано за власною ініціативою авторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 № 1877–ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 49. Ст. 527 (дата звернення: 19.09.2020).
2. Bezduzhna Y. (2017). Information Support of Management of the Agrarian Sector of Economy: State and Prospects of Improvement. *Accounting and Finance, Institute of Accounting and Finance*, issue 4, pages 6-12.
3. Stephen K. Wegren (2007). The state and Agrarian reform in post-communist Russia. *The Journal of Peasant Studies*, 34 (3-4), 498-526. <http://doi.org/10.1080/03066150701802827>
4. Замикула В. В. Напрями державної підтримки агропродовольчого сектора економіки в умовах глобалізації економіки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2009. № 4. <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=258> (дата звернення: 19.09.2020).

5. Григор'єва Х. Правові засади надання поворотної фінансової підтримки фермерським господарствам в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 105–109.
6. Синенко О. Фінансовий механізм функціонування аграрних підприємств: зарубіжний досвід. *Фінансовий простір*. 2019. № 2 (34). С. 125–137.
7. Peter P. Houtzager, Michael Moore, eds. (2003). Changing Paths: International Development and the New Politics of Inclusion. *Ann Arbor: Michigan University Press*. 29 p.
8. A. Haroon Akram-Lodhi, Saturnino M. Borrás Jr and Cristóbal Kay (2009). Land, Poverty and Livelihoods in an Era of Globalization: Perspectives from Developing and Transition Countries. *Journal of Agrarian Change*, Vol. 9 No. 2, pp. 291–313. <http://doi.org/10.1111/j.1471-0366.2009.00207.x>
9. Про фермерське господарство: закон України від 19.06.2003 № 973–IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text> (дата звернення: 19.09.2020).
10. Суйва І. С. Правове регулювання державної підтримки фермерських господарств з відокремленими фермерськими садибами в Україні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2013. № 182. С. 74–78.
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 № 552–IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text> (дата звернення: 21.09.2020).
12. Корнієнко Г. С. Окремі питання правового забезпечення фермерського землекористування в умовах ринку земель. *Проблеми законності*. 2020. № 148. С. 162–168. <http://doi.org/10.21564/2414-990x.148.193002>
13. Гончарук О.: Ринок землі запрацює з 1 жовтня 2020 року. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-honcharuk/30172740.html> (дата звернення: 21.09.2020).
14. Про оцінку земель: закон України від 11.12.2003 № 1378–IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text> (дата звернення: 21.09.2020).
15. Маркитаненко С. Ефективні фермери чи неефективні агрохолдинги? <https://latifundist.com/193-efektivn-fermeri-chi-neeefektivn-agroholdingi> (дата звернення: 21.09.2020).
16. Pugachov V., Pugachov N. (2017) Agrarian Reform in Ukraine. In: Gomez y Paloma S., Mary S., Langrell S., Ciaian P. (eds) *The Eurasian Wheat Belt and Food Security*. P. 67–80. Springer, Cham. http://doi.org/10.1007/978-3-319-33239-0_5
17. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2017 р. № 77: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.02.2020 № 109. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/109-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.09.2020).
18. Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.06.2020 № 447. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.09.2020).
19. Уряд визначив 6 основних напрямів підтримки аграріїв на 2020 рік / Прес-служба Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства від 19.02.2020. <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=e463c325-6c7b-4cfe-ae0d-30b135c3e9f8&title=UriadViznachiv8-OslovnikhNapriamivPidtrimkiAgrariivNa2020-Rik> (дата звернення: 22.09.2020).
20. Про внесення змін до розподілу коштів за бюджетною програмою КПКВК 1201150 "Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників" на 2020 рік / Інформаційно-аналітичний портал АПК України. <https://agro.me.gov.ua/ua/npa/pro-vnesennya-zmin-do-rozpodilu-koshtiv-za-byudzhethnoyu-programoyu-kpkvk-1201150-finansova-pidtrimka-silgosptovarovirobnikiv-na-2020-rik> (дата звернення: 22.09.2020).

REFERENCES

1. Pro derzhavnu pidtrymku silskoho hospodarstva Ukrayiny [On state support of agriculture of Ukraine]. *Zakon Ukrayiny* (24.06.2004 No 1877–4). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, (49). 527 (in Ukr.).
2. Bezdushna, Y. (2017). Information Support of Management of the Agrarian Sector of Economy: State and Prospects of Improvement. *Accounting and Finance, Institute of Accounting and Finance*, (4), 6–12.
3. Wegren, S. K. (2007). The state and Agrarian reform in post-communist Russia. *The Journal of Peasant Studies*, 34(3–4), 498–526. <http://doi.org/10.1080/03066150701802827>
4. Zamykula, V. V. (2009). Napryamy derzhavnoyi pidtrymky ahroprodovolchoho sektora ekonomiky v umovakh hlobalizatsiyi ekonomiky [Directions of state support of the agri-food sector of the economy in the

- context of economic globalization]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, (4). <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=258> (in Ukr.).
5. Hryhoryeva, KH. (2017). Pravovi zasady nadannya povorotnoyi finansovoyi pidtrymky fermerskym hospodarstvam v Ukrayini [Legal bases of providing repayable financial support to farms in Ukraine]. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, (2), 105–109 (in Ukr.).
  6. Synenko, O. (2019). Finansovyy mekhanizm funktsionuvannya ahrarnykh pidpryyemstv: zarubizhnyy dosvid [Financial mechanism of functioning of agrarian enterprises: foreign experience]. *Finansovyy prostir*, 2(34), 125–137 (in Ukr.).
  7. Houtzager, P. P., & Moore, M. (Eds.). (2003). Changing Paths: International Development and the New Politics of Inclusion. *Ann Arbor: Michigan University Press*. 29 p.
  8. Akram-Lodhi, A. H., Borras Jr, S. M., & Kay C. (2009). Land, Poverty and Livelihoods in an Era of Globalization: Perspectives from Developing and Transition Countries. *Journal of Agrarian Change*, 9(2), 291–313. <http://doi.org/10.1111/j.1471-0366.2009.00207.x>
  9. *Pro fermerske hospodarstvo* [About farming]. Zakon Ukrayiny (19.06.2003 No. 973–4). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text> (in Ukr.).
  10. Syuyva, I. S. (2013). Pravove rehulyuvannya derzhavnoyi pidtrymky fermers'kykh hospodarstv z vidokremlyenyymi fermers'kymy sadybamy v Ukrayini [Legal regulation of state support of farms with separate farmsteads in Ukraine]. *Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrayiny*, (182), 74–78 (in Ukr.).
  11. *Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennya* [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Circulation of Agricultural Lands]. Zakon Ukrayiny (31.03.2020 No. 552–9). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text> (in Ukr.).
  12. Korniyenko, H. S. (2020). Okremi pytannya pravovoho zabezpechennya fermerskoho zemlekorystuvannya v umovakh rynku zemel [Some issues of legal support of farm land use in the land market]. *Problemy zakonnosti*, (148), 162–168. <http://doi.org/10.21564/2414-990x.148.193002> (in Ukr.).
  13. Honcharuk O.: *Rynok zemli zapratsyuye z 1 zhovtnya 2020 roku* [Goncharuk O.: The land market will start operating on October 1, 2020]. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-honcharuk/30172740.html> (in Ukr.).
  14. *Pro otsinku zemel* [On land valuation]. Zakon Ukrayiny (11.12.2003 No. 1378–4). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text> (in Ukr.).
  15. Markytanenko, S. *Efektivni fermery chy neefektivni ahrokhodynny?* [Effective farmers or inefficient agricultural holdings?]. <https://latifundist.com/193-efektivn-fermeri-chi-neefektivn-agroholdingi> (in Ukr.).
  16. Pugachov V., Pugachov N. (2017) Agrarian Reform in Ukraine. In: Gomez y Paloma S., Mary S., Langrell S., & Ciaian P. (eds) *The Eurasian Wheat Belt and Food Security*. P. 67–80. Springer, Cham. http://doi.org/10.1007/978-3-319-33239-0_5
  17. *Pro vnesennya zmin do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 8 lyutoho 2017 r. No. 77* [On amendments to the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of February 8, 2017 No. 77]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny (19.02.2020 No 109). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/109-2020-%D0%BF#Text> (in Ukr.).
  18. *Pro vnesennya zmin do Poryadku vykorystannya koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu byudzheti dlya nadannya finansovoyi pidtrymky rozvytku fermerskykh hospodarstv* [On amendments to the Procedure for the use of funds provided in the state budget to provide financial support for the development of farms]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny (03.06.2020 No. 447). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447-2020-%D0%BF#Text> (in Ukr.).
  19. *Uryad vyznachyv 6 osnovnykh napryamiv pidtrymky ahrariyv na 2020 rik* [The government has identified 6 main areas of support for farmers in 2020]. (19.02.2020). <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=e463c325-6c7b-4cfe-ae0d-30b135c3e9f8&title=UriadViznachiv8-OsnovnykhNapriamivPidtrimkiAhrariyvNa2020-Rik> (in Ukr.).
  20. *Pro vnesennya zmin do rozpodilu koshtiv za byudzhetnoyu prohramoyu KPKVK 1201150 "Finansova pidtrymka silhosptovarovyrobnykiv" na 2020 rik* [About modification of distribution of means under the budgetary program KPKVK 1201150 "Financial support of agricultural producers" for 2020]. <https://agro.me.gov.ua/ua/npa/pro-vnesennya-zmin-do-rozpodilu-koshtiv-za-byudzhetnoyu-programoyu-kpkvk-1201150-finansova-pidtrimka-silgosptovarovyrobnykiv-na-2020-rik> (in Ukr.).

Published in:
Форум права: 63 pp. 45–55 (4).

Related identifiers:

10.5281/zenodo.4249271

[http://forumprava.pp.ua/files/045-055-2020-4-FP-Korniyen-](http://forumprava.pp.ua/files/045-055-2020-4-FP-Korniyenko_Soloviova_Nesterenko_7.pdf)

[ko_Soloviova_Nesterenko_7.pdf](http://forumprava.pp.ua/files/045-055-2020-4-FP-Korniyenko_Soloviova_Nesterenko_7.pdf)

http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2020_4_7.pdf

License (for files):

[Creative Commons Attribution 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Received: 03.09.2020

Accepted: 21.09.2020

Published: 29.09.2020

Cite as:

Корнієнко, Г. С., Соловійова, В. С., Нестеренко, І. В. (2020). Правові аспекти державної підтримки фермерських господарств в умовах обігу земель сільськогосподарського призначення. *Форум Права*, 63(4), 45–55. <http://doi.org/10.5281/zenodo.4249271>

Korniyenko, G. S., Soloviova, V. S., & Nesterenko, I. V. (2020). Pravovi aspekty derzhavnoyi pidtrymky fermerskykh hospodarstv v umovakh obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennya [Legal Aspects of Farms' State Support within a Transfer of Agricultural Lan]. *Forum Prava*, 63(4), 45–55. <http://doi.org/10.5281/zenodo.4249271>